

ניצני רעיון המושב – 'האכר הצעיר', הקבוצה האמריקנית בעלייה השנייה

מרגלית שילה

גל ההגירה בעשור שלפני מלחמת-העולם הראשונה, שהעתיק כמה אלפי יהודים ממזרח-אירופה לחופי יפו, פנה במלוא עוצמתו לעבר חופי ארצות-הברית. בין מאות אלפים שהגיעו לעבר פסל החרות היו גם כאלה שכמיהתם לציון לא חדלה גם מעבר לאוקיינוס.

קבוצה קטנה, פחות משלושים נפש, תכננה בארצות-הברית את עלייתה לארץ-ישראל, באופן רציני ביותר, וכמניין אנשים אמנם הגשים חזון זה ועלה ארצה. קבוצה זו, שפעלה בין השנים 1908-1913, כינתה עצמה בשם העברי 'האכר הצעיר', והוותה חלוץ שהלך לפני מחנה הסתדרות 'החלוץ'.

פרשת 'האכר הצעיר' הינה ייחודית, ואינה באה לספר אלא על עצמה בלבד. בסיפור יוצא-דופן זה בתולדות העלייה השנייה: תקופה המצטיינת כריבוי אישים יוצאי-דופן, מסתתר היבט היסטורי בעל חשיבות לתולדות הישוב: צמיחת רעיון המושב בקרב קבוצה זו ודחיית מימושו על-ידי המוסדות הציוניים.

הרוח החיה בארגון זה היה אליעזר יפה, שנודע לימים כאבי תנועת המושבים. קבוצה זו היתה פרי רוחו, וללא השראתו האישית ודאי לא היתה מתארגנת ועולה. תיאור קבוצת 'האכר הצעיר' מעלה היבט חשוב בדרך התפתחותו של מנהיג, שכן אליעזר יפה העדיף את דרך ההגשמה המתאימה למעטים בלבד, על-פני דרכים אחרות שהיו מובילות אותו להיות מנהיגו של ציבור רחב.

'התחיה' ו-'החלוץ'

אליעזר יפה, כן למשפחת רבנים, שנולד בבסרביה בשנת 1882 ניסה לארגן במולדתו קבוצת חלוצים בשם 'דורשי ציון' שתעלה לארץ-ישראל.¹ ואולם 'הוועד האודסאי' דחה את בקשת החברים לעלות, ויעץ להם לא לדחוק את הקץ. יפה החליט כי דרכו לארץ-ישראל תהיה דרך ארצות-הברית, שם ישתלם בחקלאות ואף יוכל לצבור ממון. על-מנת שלא יזדקק לעזרת המוסדות המיישבים, בסוף שנת 1904 הגיע יפה לארצות-הברית, והיה לאחד מפעילי תנועת 'התחיה', שנוסדה בניו-

1 קול-קורא של אליעזר יפה להתארגן ולעלות פורסם ב'המליץ', תר"ב, גליון 176. לתולדות חייו של א' יפה, ראה הקדמת 'שפירא לכתבים, תל-אביב תש"ז, עמ' כב-לו [להלן: כתבי אליעזר יפה]. על כתביו ראה: 'בורטניקר, ביבליוגרפיה של מאמרי אליעזר יפה, נהלל תש"ו.

יורק בשנה זו על-ידי יוצאי רוסיה, והיתה חלק מן הפדראציה הציונית באמריקה.² אחד ממאפייני התנועה הציונית בארצות-הברית היה ריבוי החטיבות בה, שהתארגנו בדרך-כלל כהתאם לארצות המוצא של חבריהן.

בקיץ 1905 ייסדו כמה מחברי 'התחיה' ובראשם יפה את הסתדרות 'החלוץ'.³ ארגון זה ראה את עצמו כאוואנגארד של המחנה הציוני, שמטרתו היתה עלייה לשם עבודה חקלאית בארץ. במאמרו 'דרך העם לארצו' כתב יפה כי ההתיישבות בארץ-ישראל תהיה שיתופית, וכי על ארגון 'החלוץ' להתאחד עם 'חלוצי פועלי ציון'.⁴ ואמנם אף 'פועלי ציון' בארצות-הברית ניסו לגבש תכניות מעשיות לעלייה, אותן העלו מעל דפי עיתונם, 'דער אידישע קעמפפער'. למעשה, הציעו תכנית כמעט מקבילה לתכניתו של יפה — קבוצה של עשרה חלוצים תתאגד, תאסוף יחד אלף דולר ותעלה לארץ-ישראל במרוכז.⁵

למרות התכנית היומרת של 'החלוץ', פעילותו היתה דלה והקשרים עם ארץ-ישראל היו רופפים ביותר. בינואר 1906 החלו להוציא עיתון ציוני אידישאי מטעמם — 'די אידישע פאהן'. בעיתון זה נדונו אפשרויות שונות של עלייה, אך הן לא גררו אחריהן מעשים. מארגן 'החלוץ', אליעזר יפה, הרבה להתריע על חוסר הפעילות הציונית, וכך, למשל, הוא קורא לציוני אמריקה: 'במה הצטיינו במשך עשר שנות קיום הסתדרותנו? חפשו בנרות — אם תמצאו כמה להשקיט את מוסר חרטתכם! ... אוי לו לעם שאנו הננו העובדים לתחיתו!'⁶

שיעור קומתו ומידת מעורבותו הרבה של יפה בתנועה הציונית בארצות-הברית עולה בכיור מחוברת שפורסמה על-ידי 'התחיה', ובה נאומו של יפה בוועידה הציונית העשירית של ציוני אמריקה שנערכה בקיץ 1907.⁷ מתוך ראייה עמוקה סקר יפה את מהלך התנועה בארצות-הברית, ועמד בצער על חוסר פועלה. יפה נימק את שיתוק התנועה בהתנגשות הקיימת בין חבורה המבוססים, 'האמריקאים', לבין המהגרים שזה מקרוב באו. שוני המנטאליות שביניהם מביא

2 וכך מספר ב' כצולסון על יפה במאמרו 'בחבלי אדם', תלמים, רנא (טבת-שכט תשכ"ח), עמ' 5-12: 'מייד לעלייתו ספר לי כי כבר נכנס ל"הפועל הצעיר" ומיד הסביר את נימוקו: מיום שעמדתי על דעתי הייתי ציוני מאורגן. באמריקה הייתי חבר בהסתדרות הציונית הכללית, כאן בארץ אין הסתדרות ציונית מחרץ ל"הפועל הצעיר", לפיכך נכנסתי לחובר'.

על התנועה הציונית בארצות-הברית כשנים אלה, ראה: א' פריזל, התנועה הציונית בארה"ב, תל-אביב תש"ל; ב' צוקערמאן, געשיכטע פון דער ציוניסטישער ארבעטער באוועגונג אין צפון אמעריקע [תולדות תנועת העבודה הציונית בצפון-אמריקה. להלן: ב' צוקערמאן, געשיכטע], ניו יארק 1955, B.I. Sandler, *The Jews of 1908-1934, Efforts & Achievements*, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בראילן, רמת-גן 1978.

3 'מיכאלי, ראשיתה של הסתדרות "החלוץ" באמריקה', אסופות (1959), עמ' 107-110; 'אורי, אליעזר יפה', דבר, 6 בספטמבר 1945.

4 א' יפה, 'דרך העם לארצו', תלמים, קמג-קמד (אדר ב'-ניסן תשי"א), עמ' 6-7. המחבר תרגם את מאמרו מידידי, שאותו פרסם בשנת תרס"ו בארצות-הברית.

5 ראה: 'טאבאטשניק, צו דער פיאנירען פראגע' [לשאלת החלוץ], דער אידישער קעמפפער, II, 9 (31 במאי 1907)

6 כתבי אליעזר יפה, ב, עמ' 92.

7 צו אונזער צעהנטע קאנווענשאן [לקראת ועידתנו העשירית], פארטראג פון א' יפה, התחיה, ציוניסטישע ארגאניזאציען, ניו-יורק [1907]. החוברת מצויה בחדר אליעזר בנהלל. תודתי נתונה ליי בורטינקר שהפנה אותי למקור זה. על מקומו החשוב של יפה בהתחיה, ראה: ש"פ שברץ, 'זכרונות על אליעזר ליפא יפה ז"ל', השדה, כג, חוברת כ-ג (תש"ג), עמ' 37.

אליעזר ליפא יפה

לנסיגה כמעשים. יפה קיטרג על הטקסיות המרובה שמלווה את כל מעשיה של התנועה, אשר נוהגת לחגוג למככיר, אך ממעטת לפעול. עם זאת חייב יפה את ההשתתפות בוועידה וראה בכך מעשה חשוב. הוא הציע ריאורגניזאציה כתנועה והתווה את הדרך לכך: ארגון חדש ויעיל, הוצאה לאור של עיתון תנועתי ומתן עדיפות לחינוך הנוער.⁸ מעניין לציין שכנאום ארוך ופרוגראמטי זה לא הזכיר יפה כלל את עבודת האדמה כעיקר חשוב ביישוב הארץ. עבודתו הציונית בארצות-הברית מלמדת כי באותה תקופה התלבט בין העדפת הפעולה הציונית בקרב המונים, לבין פעולה בקרב המעטים המחייבים הגשמה.

כדיבורים בלבד לא היה ליפה סגיו. ייתכן שעל רקע החלטת הקונגרס הציוני השמיני להתחיל בעבודה שיטתית בארץ, קבע יפה שעליו להכין את עלייתו שלו, ובשנת 1908 החל שלב חדש בחייו.

8 על הבנתו המרובה בחינוך ועל חשיבתו רחבת האופקים מלמדים מאמרים שפרסם בהמשכים בעיתונות בארצות-הברית עוד לפני ייסוד 'האכר הצעיר', 'אונזערע קינדער' [ילדינו], דער אידישער אדוואקאט [הפרקליט היהודי], 31 (11 בנובמבר 1907).

'האכר הצעיר'

על נסיבות הקמתו של ארגון 'האכר הצעיר' כתב אליעזר יפה:
במשך שנת תרס"ז נחלשה בהרבה פעולת 'החלוץ' ואז שב חלק מן החברים להוכיח כי החולשה באה מתוך התרחבות יתירה ודרשו לחדול מספק פרוגרמות רחבות כשבייל כל עם ישראל, אלא להגשים למעשה בגוף את הציונות על ידי השתלמות בחקלאות ולעבור לארץ ישראל.⁹

ב־6 באוקטובר 1908 התכנסו שנים־עשר ציונים צעירים יוצאי מזרח־אירופה והכריזו על ייסוד ארגונם, 'האכר הצעיר'.¹⁰ שתיים היו מטרתיו המוצהרות של הארגון, שראה עצמו חלק מהפדרציה הציונית באמריקה: א. הכשרה מעשית לעולים המתכווננים לעבוד את האדמה בארץ; ב. הפצת מטרתיו ברכים ורכישת חברים נוספים.

תכנית 'האכר הצעיר' היתה ללא אח ורע בתקופה זו. שנים־עשר צעירים החליטו על עלייתם ארצה לא מתוך יאוש, אלא מתוך הכנה קפדנית שכללה כמה עקרונות חשובים ביותר. חכריה ילמדו את עבודת האדמה באופן שיטתי; הם לא יסתפקו בכך, ויעבדו תקופת מה גם כפועלים שכירים בחוות מבוססות; תוך כדי עבודתם יצברו מלבד ניסיון גם הון התחלתי, שיאפשר להם לבוא ארצה ולהתחיל כעבודה באופן עצמאי; החברים לא יבואו כבודדים, אלא כקבוצה מגובשת בעלת גוון אחד, ובכואם לארץ ייסוד מושבה למופת.

תכנית זו ענתה באופן מבטיח על כל בעיותיו של העולה החדש — הפועל המנסה להיאחז בארץ־ישראל. קבוצת 'האכר הצעיר' במיטבה כנראה מעולם לא מנתה יותר מחברים ספורים; המספר הגבוה ביותר שנזכר היה עשרים ושישה חברים.¹¹ כל חכריה היו ילידי מזרח־אירופה שהגיעו לאמריקה, ואף אחד מביניהם לא היה יליד ארצות־הברית.¹²

הכנתם של חברי הקבוצה את הצורך להיות מוכנים כיאות לעלייה היתה חידוש, שהתפתח רק בתקופה מאוחרת יותר, עם בואם של אנשי העלייה השלישית. ההכנה לעלייה של אנשי 'האכר הצעיר' התבטאה, כאמור, בשני תחומים: הכשרה חקלאית וצבירת ממון שיאפשר התבססות ראשונית בארץ. נראה שהמציאות האמריקאית איפשרה מילוי דרישות אלה בקלות יחסית. האדמה לא בערה תחת רגלי העולים. בתי־הספר החקלאיים היו פתוחים לכל דורש, ובחווה הגדולות ניתן היה למצוא עבודה חקלאית, להשתלם ולהרוויח. המוטו של החברים היה: 'ארץ ישראל אינה כורחת מאיתנו, אך אנו נברח ממנה אם נבוא בלתי מוכנים'.¹³ בעיתון 'האכר הצעיר' מובא מכתבו של חלוץ מארצות־הברית המקונן על קשייו בארץ. ב' קליי, איש 'האכר הצעיר' בארצות־הברית הגיב על

9 כתבי אליעזר יפה, ב, עמ' 126.

10 ראה: שם, עמ' 122-128; 'פארבשטיין, יואס דארף אונזער יוגענדר וויסען?' [מה על הנוער שלנו לדעת], האכר הצעיר, 6 (תשרי תר"ע), עמ' 18-19; ב' ראבקין, 'די אויפגאבען פון "האכר הצעיר"' [תפקידי האכר הצעיר], שם, עמ' 1-2; ב' צוקערמאן, געשיכטע, עמ' 214-217.

11 ב' ראבקין, 'צווישען די פעראייניג' [בארגונים], דאס אידישע פאלק, I, 13 (28 במאי 1909); הפועל הצעיר, תרע"א, גליון 8.

12 על־פי ראיון שערכתי ב־5 באוקטובר 1981 עם שמואל (ליבין) יבין, איש כפר־יחזקאל, שהיה חבר 'האכר הצעיר'.

13 דער אידישער קעמפפער, III (7 באוקטובר 1910).

המכתב בצינינו כי מכתבים מעין אלה אינם מהווים הפתעה, אלא צריכים לשמש אזהרה: על החברים להתכונן לעלייתם.¹⁴

בניגוד לרוכב הפועלים מבני העלייה השנייה שבאו לארץ מלאי תהיות ומחפשי דרך, מאופיינת קבוצה זו כרצון עז לבוא לארץ על-מנת למצוא בה בסיס של קבע, שיאפשר הקמת משק חקלאי ומשפחה. מטרתם לא היתה לעלות לארץ ולעבוד בה כפועלים, אלא לעלות לארץ על-מנת להתכנס ולהתאכר. 'התאכרות' היתה שם-גנאי בקרב צעירי העלייה השנייה יוצאי מזרח-אירופה, 'איכר' היה שם נרדף לאדון המנוצל עבודתם של אחרים. ואולם, עבור אנשי 'האכר הצעיר' היתה ההתאכרות אידיאל. כבר בארצות-הברית החל יפה להגות כטיפוס חדש של יישוב ארץ-ישראלי, שבאמצעותו יוכלו הוא וחבריו להגשים את משא-נפשם.¹⁵

נראה שבתחילה ניסה יפה להפיץ את רעיונותיו ברבים, ואולם דרכו חייבה שהות הרחק מהמרכזים היהודיים העירוניים.¹⁶ אמנם חברי 'האכר הצעיר' ניסו להשפיע מרוחם על הפדרציה הציונית באמריקה. כך, באספה שנערכה במחצית שנת 1909 הציעו החברים להרבות באינפורמציה על ארץ-ישראל, לייסד בארץ מושבה אמריקאית ובנק אגרארי, ובעיקר להשפיע על צעירים אחרים כי ילכו בעקבותיהם.¹⁷ ואולם, למעשה הם פעלו ללא קשר עם הממסד הציוני, ובכך דמו ליתר פועלי העלייה השנייה, אשר עלו לארץ ביוזמתם ועל אחריותם בלבד.

חברי 'האכר הצעיר' למדו חקלאות בשני כתי-ספר חקלאיים יהודיים. מיעוטם – בבית-ספר חקלאי בפילדלפיה, אשר נוסד ביוזמה יהודית פרטית (National Farm School, Philadelphia) ורובם – בבית-הספר מיסודה של חברת יק"א, בוודביין (Baron De Hirsch Agricultural & Industrial School, Woodbine, New Jersey).¹⁸ בית-ספר זה עמד בלב העיירה היהודית ודביין שנוסדה ב' 1891. מטרת בית-הספר היתה להכשיר צעירים יהודים לעבודה חקלאית, והלימוד בו היה חינם. משך הלימודים היה שנתיים, והתלמידים התמחו בענפי משק שונים ומגוונים – פאלחה, ירקות, רפת ולול. בית-הספר עמד על רמה מקצועית נאותה. יפה ויתר חברי 'האכר הצעיר' השפיעו בשהותם שם על רוחו של בית-הספר, ולמרות המגמה האנטי-ציונית שרווחה בו, זכו לאהדה רבה. הקשרים עם החברים שלא היו מצויים במקום נערכו באמצעות מכתבים ובאמצעות העיתון 'האכר

14 אהרן לאנדסמאן, 'כריעף פון חברים' [מכתב מחברים], האכר הצעיר, 6 (תשרי תר"ע), עמ' 9-11; ב' קליי, 'צו חבר לאנדסמאן' בריעף' [תשובה למכתבו של לאנדסמאן], שם, עמ' 16-18.

15 ראה: מ' לויין [שמו המלא היה אלימלך לויין, אך לעתים חתם בשם 'מלך לויין'], 'ראשית דרכו באמריקה ובארץ', תלמים, לב (כסליו-טבת תש"ג), עמ' 27; 'פון חבר א.ל. יפה' [מהחבר א"ל יפה], האכר הצעיר, 6 (תשרי תר"ע), עמ' 11-15.

16 על הצלחת התעמולה של א' יפה סיפור לי שמואל יבין (ליבין) (לעיל, הערה 12), שלדבריו, הושפע מדברי יפה, הצטרף ל'האכר הצעיר', עבר לבית-הספר בוודביין, ועלה ארצה בסוף שנת 1913.

17 ראה: ב' צוקערמאן, געשיכטע, עמ' 214-217; ב' ראבקין, 'האכר הצעיר וואדביין', דאס אידישע פאלק, I, 15 (11 ביוני 1909).

18 על בית-הספר החקלאי בוודביין, ראה: *Hirsch School Journal*, I, 2, Woodbine 1900-1901; *The Jewish Exponent*, Weekly Journal devoted to the interests of the Jewish People, Philadelphia-Baltimore 1907-1908; L.G. Robinson, 'The Agricultural Activities of the Jews in America', *American Jewish Year Book*, Philadelphia 1912; Katherine Sabovich, *Adventures in Idealsim, A Personal Record of the Life of Prof. Sabovich*, New York 1922; J. Brandes, *Immigrants to Freedom*, Philadelphia 1971

אלימלך לוין

הצעיר' (נכתב בידיש) אשר חוברת אחת בלבד נשתמרה הימנו. החברים הירבו להתכתב ביניהם גם כהיותם בחוות החקלאיות ברחבי ארצות-הברית, באילינוי ובקליפורניה. פרסום מועט ביותר ליווה את קיומה של קבוצה זו. מכתב בודד של אחד מחבריה הגיע לפרופ' וארכורג, מנהל ה'פולשטינא רסורט' דאז, וכו בקשת אינפורמציה אודות החקלאות בארץ-ישראל והבעת תקווה כי הכותב יעלה במהרה לארץ, ויהיה בה איכר עצמאי. כתשובתו הביע וארכורג שמחה לשמע הידיעה כי גם באמריקה יש אנשים צעירים שמתכננים את עתידם בארץ ישראל.¹⁹ בשנת 1910 נפגשו חברי 'האכר הצעיר' בארצות-הברית עם בר-הפלוגתא הגדול של 'פועלי ארץ ישראל' — אהרן אהרונסון — והלה עודדם להישאר ולהשתלם בלימודי החקלאות טרם עלייתם.²⁰ מתוך העדויות המעטות שנשארו עולה כי קשריה של הקבוצה עם ארץ-ישראל היו אפסיים. פרסום יחידי שלה בעיתונות הארץ-ישראלית הופיע בשנת 1911 ב'הפועל הצעיר'. החותמים על הכרוז מסבירים כי רק בעת זו, שלוש שנים לאחר ייסוד הקבוצה, הם מפרסמים בארץ את דבר קיומה, כי רק עתה נוכחו לדעת כי דרכם בת-ביצוע.²¹

עם עלייתו של אליעזר יפה לארץ, היה אלימלך לוין למזכיר הארגון, ולאחר עלייתו שלו היה שמואל ליבין המארגן, עד לעלייתו בסוף שנת 1913. תאריך עלייתו של ליבין מציין את סיום פעולת הארגון בארצות-הברית. קבוצה זו היתה מעצם טיבה ותכיעותיה מיועדת ליחידים-סגולה בלבד, אך עליית מנהיגיה הביאה לחיסולה.

העלייה לארץ

ככ"א בחשוון תרע"א (23 בנובמבר 1910) עזב אליעזר יפה את ארצות-הברית בדרכו לארץ-ישראל. הוא היה החלוץ שנסע לפני המחנה, על-מנת לסלול את הדרך לעליית כל הקבוצה ארצה. על רקע התדמית השלילית שהיתה לארץ-ישראל בקרב הציבור וראיית הקשיים הרבים מנשוא של הפועלים שעלו ארצה, מן הראוי לבחון את מכתביהם האופטימיים של אליעזר יפה ואחיו עם הגיעם לארץ-ישראל.

שני מכתבים בידיש, שפורסמו בעיתונות, מהווים עדות ליחס המיוחד של אליעזר ואחיו לארץ-ישראל. ש"ד יפה, ששהה בארץ עוד לפני אחיו, הגיב על מכתבו של אליעזר, שניסה לעודדו על-מנת שיעמוד בקשיי הארץ, והשיב כי אמנם ארץ-ישראל ידועה כארץ אוכלת יושביה, אך מצבו טוב — 'אני מתמוגג מאושר ממצבי בארץ ישראל. החיים כל כך שמחים רוחניים, ומלאי תקוות, אני נמצא בתקופה הטובה ביותר בתולדותינו'.²² מכתב מלא התפעלות מכל המצוי בארץ כתב גם אליעזר, שבוע לאחר בואו לארץ. יפה, ששיגר את מכתבו לחברי 'האכר הצעיר', היה מלא

19 מכתב י' פארכשטיין לווארכורג מיום 12 בפברואר 1908, ותשובת וארכורג לפארכשטיין מיום 9 במארס 1908, אצ"מ, L1/15.

20 ע' טאנסקי, 'צו דער ציוניסטישער יוגענד' [הנוער הציוני], האכר הצעיר, 6 (תשרי תר"ע), עמ' 4-6.

21 הפועל הצעיר, תרע"א, גלין 8.

22 מכתבו של ש"ד יפה התפרסם ב'דאס אידישע פאלק', II, 15 (17 ביוני 1910).

שמואל דוד יפה

אופטימיות: האדמה טובה ביותר לגידולים חקלאיים, קיימים. שווקים הצמאים לתוצרת ויש מקום לכל החברים.²³

לאור יחסם ההססני לעלייה של כל המוסדות העוסקים בהתיישבות, כולל 'המשרד הארץ-ישראלי', שעודד עולים רווקים בלשון זהירה ואשר הזהיר עולים פוטנציאליים בעלי משפחות אך חסרי אמצעים מן העלייה, זוהרת עוד יותר האופטימיות של האחים יפה.

בבואו התגורר אליעזר בעין-גנים, ועסק שם בגידול ירקות, ענף שהתמיד לעסוק בו. עין-גנים נוסדה בשנת 1908 בתמיכת 'הוועד האודסאי', והיתה ניסיון התיישבותי חדש — מושבת-פועלים שבה לכל פועל בית ומשק-עזר שבו עבד נוסף על עבודתו אצל איכרי פתח-תקוה הסמוכה.²⁴ מתחילה חיפש אליעזר את צורת ההתיישבות הנאותה, לדעתו. הוא התנגד הן להצבת ההווי הפועלי כמטרה בפני עצמה והן לחיקוי נואל של אורח חייהם הפרימיטיבי של הערבים. לדעתו, רק בדרכי תרבות ועל-ידי לימוד ניתן להצליח. הוא פסל את חיי הגדודים חסרי התכלית של הפועלים, וניסה ליצור בתנאים של אז הרגשה של קביעות במידת האפשר. הוא לא התערה בציבור הפועלים בפתח-תקוה, הרבה לעסוק בכתיבה, והיה שקוע במחשבותיו.

האחים יפה עלו לגליל כאביב תרע"א בעקבות שליחי 'השומר', מנדל פורטוגלי וחברו שבאו ליהודה כדי לעודד פועלים לעבוד בגליל. 'אליעזר דבר על "ארץ חיטה ושעורה" ועל משק בהמות וירקות. רק זו היא התיישבות מבוססת ומקומה — בגליל.²⁵ הגליל על אוירתו וההווי המיוחד שלו שבה גם את יפה. בחורף תרע"א, פוטר מנהל חוות כנרת ופועליה, ולחווה נדרשו פועלים חדשים. אליעזר שם פעמים לעבר החווה הציונית הראשונה.²⁶

יפה התגורר בכדידות בכית-המוטור שבכנרת, ועסק בין היתר בניסיונות שונים בגידול תירס. הוא התבלט במהרה הן בידיעותיו וכשרונותיו חקלאות והן כמארגן ואיש-ציבור. רופין שיבת אותו, וכתב כי הוכיח עצמו כאחד הפועלים המצליחים בגליל.²⁷ לימים כתב עליו ב' כצנלסון:

... החברים הזוכרים את ימיו הראשונים של אליעזר כתוכנו ודאי יזכרו כי גם בחיצוניותו ובהליכותיו היה אחר ממה שהיינו אנחנו באותם הימים... איזה בחור היה זה? לבושו נקי, לא מן הבא ליד אלא תפור לגזרתו, מגולח למשעי, בעל נימוסים, שקט בהליכותיו, קולו לא ירום, לא רגשני, לא מרדן, לא שאטר, לא 'לב קרוע', חיצוניותו לא היה עמה שום הכרזה, לא מחריב עולמות ולא בונה מגדלות...²⁸

בטבת תרע"ב נערכה ועידת פועלי הגליל בראשותו של יפה. בדבריו אודות 'הסתדרות פועלי הגליל' ציין כי חוסר-משמעת מצד הפועלים הגובלת בהפקרות, היא שהיתה במידה רבה בעוכריהם.²⁹

23 מכתבו של א' יפה התפרסם ב'דער אידישער קעמפפער', IV (17 בפברואר 1911)

24 אודות עין-גנים ראה: א' בייך, תולדות ההתיישבות הציונית, ירושלים תש"ג, עמ' 97, 173-174.

25 ש"ד יפה, שבילי בשרה, תל-אביב תשי"ט.

26 על הנעשה בחוות כנרת בעת זו, ראה: מרגלית שילה, חוות הלימוד של המשרד הארץ-ישראלי, עבודה לשם קבלת התואר מוסמך, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1976, עמ' 144-187.

27 מכתבו של רופין לקרן-הקיימת-לישראל מיום 7 בפברואר 1912, אצ"מ, L1/98.

28 ב' כצנלסון, כתבים, ה, תל-אביב תש"ה, עמ' 316-317. ראה גם: 'הנ"ל, אגרות, א, תל-אביב 1961, מכתב 19, עמ' 54: 'פועל כזה זוכה כאן להערכה רבה'.

29 כתבי אליעזר יפה, א, עמ' 3-4: 'הפועל הארץ-ישראלי... נהנה מכל החופש הארץ-ישראלי, זה החופש המיוחד במינו. ושקשה למצא בעולם הגדול דוגמתו חופש שהוא פריקת עול כל חברה ושחוק לכל קודש...'

קבוצת פועלים בעין-גנים, 1912

בית-המוטור בכנרת, הבית שבו התגורר אליעזר יפה

בניגוד לרוח המרד שפעמה בלבותיהם של פועלי העלייה השנייה, ניסה יפה להוכיח כי בניין חדש ייבנה מתוך סדר ושיטה. כוחות וערכים חיוביים הם יבנו מולדת.

החווה לחכירת כנרת

נסיון החכירה של קבוצת 'האכר הצעיר' את כנרת מצטרף לקשת הרחבה של הנסיונות ההתיישבותיים שנוסו על-ידי 'המשרד הארץ-ישראלי'. הבעיה הקשה אשר בפניה עמד רופין היתה: כיצד ליישב פועלים יהודיים חסרי-אמצעים או בעלי-אמצעים מועטים, בלא להפכם לאיכרים נתמכים כדוגמת איכרי הברון? נסיון ההתיישבות של חברי 'האכר הצעיר' היה אפוא כבחינת גישוש נוסף בדרך למציאת השיטה ההתיישבותית הנכונה.

בקיץ 1912 עמד רופין, מנהל 'המשרד הארץ-ישראלי', בפני הכרעה בדבר גורלה של חוות כנרת. ההפסדים המרובים שהחווה צברה מנעו בעדו מלהשקיע את כספי הגוף שתמך בכנרת, חברת 'הכשרת הישוב', בקניית אדמות.³⁰ רופין ביקש לשנות את אופן הפעולה הכושל של כנרת, ולגייס כספים לשם קניית קרקעות, ובכך למלא אחר ייעודה המרכזי של חברת 'הכשרת הישוב'. מציאת חוכרים יהודים בעלי-ידע חקלאי ובעלי-ממון לשם חכירת אדמות הקרן-הקיימת-לישראל היתה משאת נפשו של רופין, עוד טרם נוסדה חוות כנרת. ואולם, בעשור שלפני מלחמת-העולם הראשונה לא נמצאו בארץ-ישראל אנשים בעלי-ידע חקלאי, בעלי-ממון ובעלי-רצון לחכור את קרקעות הקרן-הקיימת (ולא להיות בעלים של קרקע פרטית). אנשי 'האכר הצעיר', שהגיעו ארצה, בשנים תרע"א-תרע"ב, היו קבוצה יחידה במינה. לראשונה נראה היה שהמשרד הארץ-ישראלי מצא קבוצת פועלים המתאימה לייעוד זה, ושבעזרתה יוכל לבצע ניסוי התיישבותי חדש.

העדות הראשונה לגישושים שערכו אנשי 'האכר הצעיר' בנוגע לחכירת המקום מצויה במכתב לקרן-הקיימת-לישראל מיום 7 בפברואר 1912.³¹ רופין הציג את אנשי הקבוצה הנמצאים בארץ, אליעזר יפה ואליםלך לוי, וציין כי בחודשים הקרובים עומדים להגיע עוד חמישה או שישה חברים. לכולם יחד יש סכום של 20,000 פרנק והם מבקשים לחכור את המקום. רופין הציע דרך-תפעול חדשה: חברי 'האכר הצעיר' יחכרו את חוות כנרת, בנייניה והאינוונטאר שלה תמורת אחוז אחד מערכה, וינהלוה בהתאם ליכולתם הכספית. לא כל שטח החווה יימסר לקבוצה; חוות הבנות, מייסודה של חנה מייזל שהוקמה בחצר כנרת,³² וכמה חלקות יועדו לעיבוד נפרד.

הצעה זו היתה יוצאת-דופן; לראשונה התייצבה קבוצת פועלים בעלת-יכולת ובעלת-ממון, שהיתה מסוגלת לנהל משק חקלאי באופן עצמאי לגמרי. אמנם קבוצת דגניה ניהלה בעצמה את משקה והיתה אחראית עבור הנכסים שהועמדו לרשותה, אך חבריה לא העמידו לרשות המוסדות ממון כלשהו. מאחר שלא היה להם הון עצמי, לא נדרשו לשלם לקרן-הקיימת-לישראל עבור

30 על חברת 'הכשרת הישוב', ראה: לאה דוכן-לנדוי, החברות הציוניות לרכישת קרקעות בא"י 1897-1919, ירושלים תש"ס, עמ' 98-172.

31 אצ"מ, L1/98. מכתבו בנידון של יואל גולדה, מנהל חוות כנרת, מיום 22 באפריל 1912, שם, 1-3, KKL3/101. מכתבים נוספים של רופין בנידון – מיום 6 במאוס 1912, שם, L1/98; מיום 31 באפריל 1912, שם, שם.

32 על חוות הלימוד לפועלות, ראה: מרגלית שילה, 'חווה הפועלות בכנרת 1911-1917', קתדרה, 14 (טבת תש"ס), עמ' 81-113.

התכנסות פועלי הגליל בכנרת, תרע"ב

השימוש באדמתה ובנייניה, ואף לא נדרשה מהם כל ערובה כספית עבור השימוש ברכוש הקוץ-
 הקיימת-לישראל. הם היו בבחינת שכירים המקבלים משכורת חודשית והמשתפים את המוסדות
 המיישבים במחצית מרווחיהם. לעומת זאת, לחברי 'האכר הצעיר' הוצע לחכור את כנרת לתקופה
 של שנה על אחריותם הבלעדית. הם לא יהיו שכירים אלא חוכרים הזכאים לכל רווחיהם. עליהם
 להפקיד חמשת אלפים פרנק עבור האיננונטאר שיינתן בידיהם. יתרת כספם, 15,000 פרנק, תשמש
 להוצאותיהם במשך השנה. עם תום השנה, אם שני הצדדים יסכימו, יערך חוזה-חכירה חדש
 לתקופה של חמש שנים, ודמי החכירה יועלו. בחוזה לא צוין כיצד ינוהל המשק בשנים אלו.
 ההצעה, שלא הצריכה כל השקעה כספית מטעם חברת 'הכשרת הישוב', ושלראשונה הבטיחה
 רווחים, זכתה להסכמתה המיידית.³³

אליעזר יפה וחברו אלימלך לויין, שהגיע זה מקרוב ארצה, נענו להצעתו של רופין וחתמו על
 החוזה ב-12 במאי 1912 כנציגי 'האכר הצעיר'.³⁴ חוזה זה, שלפיו נדרשו הפועלים לשלם לקרן-
 הקיימת-לישראל, היה ללא תקדים בתקופה זו. בשנותיהם הראשונות נזקקו כל היישובים

33 מכתב החברה מיום 3 ביוני 1912, אצ"מ, L1/98. ההסכמה ניתנה עוד ב-14 במאי 1912, יומיים לאחר שהחוזה
 כבר נחתם. בדין-וחשבון החודשי אודות פעולות החברה (שם, L2/24V) מובטח ניהול החוזה ללא סיכון
 למוסדות המיישבים, ניהול שאף עתיד ליתן רווח ראשון. ואולם מבקרו החריף של 'המשרד הארץ-ישראלי',
 יעקובס קאן, וחבר 'הוועד האודסאי', מנחם אוסישקין, סברו כי חברת 'הכשרת הישוב' לא היתה די זהירה במסירת
 חוותה ללא ביטוח נכון. ביקורת זו אופיינית למבקרי 'המשרד הארץ-ישראלי', אשר נמנעו בדרך-כלל מראיית
 המציאות בארץ, וחרדו מפני סיכון נכסי התנועה הציונית. מכתביהם ותשובת 'המשרד הארץ-ישראלי' ראה: שם,
 L1/99; L2/24V.

34 החוזה הכתוב בגרמנית מצוי באצ"מ, L18/17/6.

החקלאיים בארץ-ישראל לתמיכה כספית נמרצת. גם כנרת, שאדמתה עובדה למן קיץ 1908, היתה עדיין בראשית דרכה, ועוד נדרשו בה עבודות-סיקול והכשרה. יתר על כן, עדיין לא נקבע מבנה המשק החקלאי במקום והנסיונות בגידולים השונים נמשכו. השאלות המתעוררות למקרא חוזה זה הן: מדוע הציע אותו רופין לאנשי 'האכר הצעיר' ומדוע הם קיבלוהו?

בזכרונותיו רופין כלל איננו מזכיר את קבוצת 'האכר הצעיר'. ממכתביו למוסדות הציוניים עולה בבירור מצוקתו הקשה בשנת 1912, שנגרמה בעטיים של הפסדיה של כנרת ובשל אי-יכולתו להגשים את תכניותיו. בקבוצת 'האכר הצעיר' בעלת הממון ראה רופין משום רווח והצלה. במכתבו אל חברת הכשרת הישוב הוא כתב בגילוי לב: 'אנו חושבים כי חברת הכשרת הישוב נפטרה על ידי חוזה זה מדאגה גדולה',³⁵ ואכן האינטרסים של חברת 'הכשרת הישוב' הם שהינתו את רופין. הוא הביע את תקוותו, כי קבוצת החוכרים אשר לא תזדקק למנהל ואשר תכלכל ענייניה בעצמה, ודאי תרוויח יותר מאשר היה מקובל עד כה, אף על פי שעדיין לא נמצא האופן בו ניתן לנהל את החווה ברווח. נראה אפוא ש'המשרד הארץ-ישראלי', בשל מצוקתו, נהג בחומרה יתירה עם אנשי 'האכר הצעיר'.³⁶

ההסכמה לחוזה, שניתנה על-ידי יפה ולוין, נובעת בראש וראשונה מרצונם להזדרז ולמצוא מקום-עבודה מתאים לעשרה מחבריהם, שעמדו להצטרף אליהם. סביר שגם יפה ולוין הניחו שהגורם הראשי להפסדי כנרת היה מנהלה, וניתן לשער שהאמינו כי כדוגמת דגניה, יסיימו את השנה ברווח. אולם החברים שעלו מארצות-הברית עם תום השנה התרעמו על תנאי החוזה. בזכרונותיו סיפר ש"ד יפה כי כאלול תרע"ב התכנסו החברים כדי לדון בתכנית, והמערערים טענו כי אם יסיימו את שנתם ללא הפסד, יהיה בכך משום מעשה נסים, ואין לדרוש מהם תשלומים עבור החכירה. הם חשו מופלים לרעה ושאלו: '... ומדוע אץ המשרד הארץ-ישראלי להתעשר ודרוש גם דמי חכירה, אף כי היה מפסיד מדי שנה עשרת אלפים פרנק?'³⁷ ואילו אליעזר יפה מצדו טען כי ניתן לעבוד שמונה-עשרה שעות ביום, ליעל את העבודה, ולהכניס שיטות עיבוד חדשות. הוא טען כי

לא נאה לפועלים לבטל חוזה. נוסף לזאת – כל עלייתנו לארץ היתה לשם בנינה בגופנו ונפשנו. ומה איפוא האסון אם נכנס בחובות ונצטרך לשלם במשך שנים, הלא לקק"ל לשלם, משמע שנעמול לטובת הלאום והן זה הוא יעודנו.³⁸

תרע"ג – שנת העבודה בכנרת – מאזן ההישגים

לבטים רבים ליוו אפוא את תחילת נסיונה ההתיישבותי של קבוצת 'האכר הצעיר' בכנרת. החוזה היה אכזבה ראשונה. אכזבה נוספת היתה הישארותם בארצות-הברית של ארכעה או חמישה, מבין

35 מכתבי רופין מן ה-7 בפברואר, 30 באפריל ו-27 במאי 1912, אצ"מ, L1/98 ידיעה ברוח זו הופיעה גם ב'די וולט', 1913, גליון 5.

36 חזיון להרגשה זו ניתן למצוא בעמדתו התקיפה של רופין לגבי הצורך בהגשמת החוזה, וראה להלן. ראה: א' יפה, 'דרכי לארץ', ברכה חבס (עורכת). ספר העליה השניה, תל-אביב תש"ז, עמ' 160.

37 ש"ד יפה, 'קבוצת "האכר הצעיר"', שם, עמ' 430.

38 'י שפירא, הקדמה, כתבי אליעזר יפה, א, עמ' כח-כט.

ה ת ו כ ן :

- (1) למגדלי הירקות (מגין פתוחה) — — (5) 'העונים' (העיות והוראות קצרות) מאת ה.
- (2) הוריעה והשתילה בעונה זו — מאת מ. (6) מעולם הירקות (ככתב מכון-שכון, ידועות).
- (3) לוח הוריעות והשתילים — * א.ל.י. (7) שאר ירקות. — — — — — א.א.
- (4) מחלות הירקות ורפואותיהן — * * (8) אל הקוראים — — — — —

לחברים וחברות מגדלי ירקות

ביהודה, שומרון והגליל.

במסיבת חברים לדעה, אשר הרוב מהם הם גם חברים לגדול ירקות, הודגש הצורך שישנו כעת בקשר המידי בין מגדלי הירקות אשר התרבו בשנה האחרונה ועוסדים להתרבות עוד יותר בשנה הבאה. הראו על זה שלרוב מאהנו אין די מסווג במקצוע זה ואין גם מקורות ליטאב מהם ידיעות ועצות נחוצות. כל אחד נמצא במצבו של אדם הראשון, כל אחד מתחשב באותן השאלות האלפא-ביתיות, ואם הצליח מי שהוא למצא פתרון לשאלה זו או אחרת, אין לו האפשרות להקנות את זה לחברו אשר טרם מצא את הפתרון הזה, ואף לא היכלת לקחת מחברו את אשר מצא זה, בזמן הכחות באופן זה גדול מאד והשכר אינו לפי הצער. עקב זאת נמצא מקצוע זה בישובנו פתחת לדיישה התהנתנה, אין יחס נכון לגדול ירקות ואין אמונה בהצלחת מקצוע זה. והלא גדול ירקות הוא אחד מעמדי התקן במשק ההקלאי, אין בית אכר ואין מטבח הקבוצה אין החוץ יכרים להתקיים קיום בריא בלי מקצוע זה ולמרות זאת נחשב הוא עד היום האחרון בכל אופן, כמעט למיותר במשקים טמנים פשוטו יען שלגדל ענבניה (כאשר התבטא אחד מעסקי הישוב) עלה ביוקר עשרת סוגים מאשר לקנות ענבניה, ואם התחילו בזמן האחרון לספל בירקות פחות או יותר לא בא זה אלא בעקבות המשבר, אשר העלה את מחיר הענבניה בשוק ועוד יותר העלה את מחיר הכסף הדרוש לקניית הענבניה בשוק, ואולם אם מקצוע זה לא ירכש לו את עמדתו הגבוהה במשק, אם בגדול ירקות נוסף לגישש באסלה כאשר עד נה, אזי יש לחשוש שבעבור המשבר שוב ידהקו ירקות השוק את ירקות הגנה שהרבה שלחנות ולמה לא נוציא מעו זקשי המשבר את המתוק הזה, לבסס את מקצוע הירקור במשק הביתי ולרכש לו יחס והכרה כמו הפלחה,

הגליון הראשון של 'גן הירק' (טבת תרע"ז), 'עלון שמושי לגדול ירקות' שהוציא אליעזר יפה

העשרה שהיו מיועדים מלכתחילה לעלות. ואולם, אף עובדה זו לא גרמה לנטישת הרעיון. החשש כי עזיבת כנרת תביא להשמט המקום, הכריע את הכף.³⁹ כתחילת אוקטובר 1912 החלו בעבודתם בחווה עשרה פועלים, וכיניהם שתי פועלות, שכונו בשם 'הקבוצה האמריקאית'.⁴⁰

תוך שנה אחת בלבד הושגו בכנרת מספר הישגים בעלי-חשיבות:

- א. ככל פרקי הזכרונות על אודות עבודת חברי 'האכר הצעיר' בכנרת מצוינים לשבח ארגון העבודה החקלאית וריבוי הניסויים החקלאיים שנעשו בה. החווה כולה שינתה את צורתה וטופחה באהבה רבה, תוך שימת דגש גם על צורתה החיצונית. העולים מארצות-הברית הביאו כלי-עבודה חדשים – מיכון חקלאי שלא נראה עד אז כדוגמתו בארץ. חלקת-אדמה יוחדה לעריכת נסיונות בגידולם של זנים חדשים. הוחל בהקמת לול ובטיפוח הרפת, בניסיון להקמת משק מעורב.⁴¹ דעתם של רופין ווילקנסקי שיש לטפח בארץ-ישראל משק מעורב, בניגוד למשק המונקולטורי שטופח בתקופת העלייה הראשונה, זכתה אפוא לחיזוק נוסף.
- ב. ניסיון ראשון בייסוד משק המספק את עצמו. אנשי 'האכר הצעיר' התנגדו נחרצות להעסקת עובדים מבחוץ. דעתו של יפה היתה כי החקלאי חייב לדעת לטפל בכל הקורה במשקו, ולהימנע משימוש 'בזבזני' בבעלי-מלאכה.⁴² העיקרון של עבודה עצמית ללא כל עזרה מבחוץ הונהג אף לגבי השמירה על המקום. חברי 'האכר הצעיר' לא שכרו שומרים, ואחד מביניהם הופרש באורח-קבע, לפי תורנות, לשם כך. במקרה-חירום נקראו כל החברים לעזרה.
- ג. לראשונה, מאז היווסדה, לא עלה ניהולה של כנרת ממון כלשהו,⁴³ והיא עובדה בידי מספר קטן של חברים, שנים-עשר בלבד.⁴⁴ ביטול ההנהלה וצמצום מספר החברים הוכיח פעם נוספת כי מתן אחריות לפועלים מעלה את תפוקתם במידה ניכרת.
- ד. נצחונה של העבודה העברית היה אולי ההישג החשוב ביותר. מלחמתם הקשה של הפועלים למען השתתת עבודה עברית בלעדית באדמות הקרן-הקיימת-לישראל, הוכתרה לראשונה בהצלחה שלמה. בניגוד לדעת המוסדות הציוניים שדגלו בעבודה עברית 'עד כמה שאפשר', היתה דעתו של אליעזר יפה בנידון חד-משמעית:

39 ראה: ש"ד יפה, שבילי בשדה (לעיל, הערה 25), עמ' 95.

40 האמריקנים מנו חמישה חברים בלבד: אליעזר יפה; אלימלך לוין, חלוץ מגדלי העופות בארץ; דב קליי, שנרצח בידי ערבים ב-1915 במלחמה; צבי קרישנסקי, שירד עם תום השנה להודו; וחנה אנטופולסקי, שנמנתה עם מייסדי כפר-יחזקאל. הפועלים הארץ-ישראליים היו: ד"ר יוסף זוסמן, שנרצח ב-1914 בסביבות ירושלים; דב אפשטיין, שעבר לנטעים; שמעון מקלר; הדסה לוין, אחותו של א' יפה ואשתו של א' לוין; וש"ד יפה. כמשך השנה הצטרפו שניים נוספים: אליהו פרסי, שהיה הספרדי היחיד בין אנשי הקבוצה, ושנרצח בכנרת בקיץ 1913 בידי רועים בדווים, ופרומה ציפיס.

41 על אודות העבודה החקלאית, ראה: ש"ד יפה, 'קבוצת "האכר הצעיר"', ספר העליה השניה (לעיל, הערה 36), עמ' 430-431; ב"צ ישראלי, 'לתולדות החצר', שם, עמ' 424; ברכה חבס, החצר והגבעה, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 46-45; א' רופין, 'א' יפה', תלמים, לב (כסליו-טבת תש"ג), עמ' 24. בניגוד לשנים אחרות, לא נמסר דין-וחשבון שוטף על מהלך העבודה בשנה זו. מאחר שחברי 'האכר הצעיר' לקחו את החווה תחת אחריותם, הם לא חויבו במסירת דין-וחשבון למשרד הארץ-ישראלי.

42 מ' לוין, 'אמריקה ועד הנה', הפועל הצעיר, 4-5 (כ"ז בתשרי תש"ג).

43 שכרו של ברמן, מנהלה הראשון של חוות כנרת, היה 6,000 פרנק בשנה, ולכך נוספו תשלומים עבור הוצאותיו השוטפות: מגורים ונסיעות. ברמן העסיק בחווה גם מנהל-עבודה, ואף הללו קיבלו שכר. בזמנו של יואל גולדה, מנהלה השני של החווה, פחתו הוצאות ההנהלה במידת-מה.

44 מאז ייסודה של החווה הועסקו בה, אמנם תוך שינויים בהתאם לעונות השנה, בין עשרים לשלושים פועלים בעת ובעונה אחת.

את הגליל אנחנו יכולים וצריכים להציל ולכסס בכל אופן, ורק בידי העברים נבנה הגליל בשכיל העברים. וכל העבודות מן הכי פשוטות עד הכי חשובות תעשינה אך ורק על ידי עברים. ועליו לעשות את העבודות האלה לא רק למען קיים את מצות כבוש העבודה, כי אם יען אשר עבודתנו היא, וכבר הגיע הזמן שנוכה לעשות את מלאכתנו ביד עצמנו, כי באופן אחר לא יצמחו לנו ידים לעולם, ולעולם לא נוכה לחיות חיי עם עובד בארצו.⁴⁵

ה. לראשונה בארץ הוערכה עבודת הפועלת כעבודת הפועל, והפועלות שעבדו בחווה, הן במשק בית והן בחקלאות, זכו בשכר שווה לשכר עמיתיהן הגברים. היה זה חידוש של ממש, שנקבע כתוצאה מיחסו של יפה לפועלות.⁴⁶ יפה ראה את עבודת הפועלת באור חדש: הפועלות, נמצאות במצב מיוחד, ואף למקומות העבודה העברית קשה להן לחדור, אם כי ברוב מקצועות העבודה אין הן נופלות מן הפועלים... על חברינו לזכור מה מעטות הן עדיין העובדות העבריות בגליל, ועל כן בכל מקום אשר יוכלו חברינו להכריע את הכף שתתקבל פועלת במקום פועל, צריכים הם לעשות את זה...⁴⁷

נראה שגם חידוש זה של קבוצת 'האכר הצעיר' לא זכה לחיקוי מיידי, והשוואת עבודת הפועלת לעבודת הפועל לא היתה נחלת יתר הקבוצות.

ו. המאזן הכלכלי הורה כי השנה נגמרה בהפסד כספי זעיר — 600 פרנק (בנוסף להפסד המשקי חבו חברי 'האכר הצעיר' לי'משרד הארץ-ישראלי' דמי-חכירה שהצטברו בתום השנה לסך 4,000 פרנק). בשנותיה הקודמות של כנרת צברה החווה הפסדים כספיים גדולים: בשנת 1909 — 20,000 פרנק; בשנת 1910 — למעלה מ-5,000 פרנק; מאוקטובר 1911 עד ספטמבר 1912 — 30,000 פרנק.⁴⁸ המספרים מדברים בעד עצמם. אמנם תחזיתו של 'המשרד הארץ-ישראלי', שהחווה תוכל להפוך ממשק מפסיד למשק נושא רווחים תוך שנה אחת, לא התאמתה, אך המאזן הכלכלי השתפר מאוד. עם עזיבתו את החווה, כתב אליעזר יפה לרופין:

... הדפיציט השנה לא היה הכרחי והחלק הכי גדול מן הכסף שהפסידה הקבוצה 'האכר הצעיר' איננו הפסד, כי אם מוכח בעודף הכשרת האדמה וכל שיטת העבודה. וכסף זה מוכרח להמצא כשנה הבאה ובשנים הבאות אחריה, אם רק ידעו להשתמש באותו העודף שהכנס לכנרת בכח, מה שאני מתאמץ למסור עכשו לחברי הקבוצה מכפר אוריה שבאו עכשו לכנרת.⁴⁹

יפה הצטרף לדעתו של רופין, שאין למדוד את הישגי המשק בהתאם לרווחים או להפסדים המידיים, וכי ההשקעות המרובות בזמן ייסוד משק לבטח תישאנה פרי לאחר שנים אחדות.

45 ראה: כתבי אליעזר יפה, א, עמ' 15, מתוך דברים שנאמרו באייר תרע"ד. יפה עצמו תמצת את רעיונו וכתב: 'רעיון העבודה העברית נובע מתוך שאיפת האומה העברית להחיות את עצמה בעבודתה בארצה'. שם, עמ' 19.

46 על מצבה של הפועלת החקלאית בארץ בתקופה זו, ראה: מרגלית שילה, 'חזות הפועלות בכנרת' (לעיל, הערה 32), עמ' 81-88.

47 כתבי אליעזר יפה, א, עמ' 16. דבריו נאמרו באייר תרע"ד. יפה היה הפועל — הגבר היחיד שהוזמן לאספות הפועלות. ראה: רחל כצנלסון, 'איש יוצר', תלמים, לב (כסליו-טבת תש"ג), עמ' 15.

48 ראה: מרגלית שילה, חוות הלימוד של המשרד הארץ-ישראלי (לעיל, הערה 26), עמ' 112-124, 169-180.

49 מכתב מיום ה' בחשוון תרע"ד, אצ"מ, KKL3/101 1-3.

עזיבת כנרת

למרות ההישגים הבלתי-מבוטלים, לא שררה בקרב פועלי החווה שביעות-רצון. העדויות על החיים בכנרת בשנה זו קצרות ביותר. בעיתונות הפועלים הופיעו רק ידיעות על תחילת העבודה וסיימה.⁵⁰ העבודה המרובה, והעובדה שחלק מהחברים היו 'ירוקים' בארץ גרמו למיעוט הידיעות על כך בעיתונות הפועלים. כמה קטעי זכרונות, ובעיקר הדין-וחשבון המפורט על אספת החברים מיום כ"ה בניסן תרע"ג, מרמזים על הרוח הפסימית ששררה בחווה.⁵¹ במכתב לרופין, כמה חודשים לאחר התחלת העבודה, דיווח יפה על עזיבתם של שני חברים למטולה, ועל תכניותיהם של חברים אחרים לעזוב את המקום בעתיד הקרוב.⁵²

לעומת הלך-רוחם הקודר של החברים, הביע רופין אמון רב בקבוצה ואופטימיות לגבי יכולתה. באספת הפועלים שנערכה בכ"ה בניסן תרע"ג, שבה דנו באפשרות חידוש החווה עם 'המשרד הארץ-ישראלי', הציג אליעזר יפה שתי הצעות שהועלו על-ידי רופין. המשותף לשתיהן היה הרצון להמשיך בקיום משק חקלאי המושחת על חיי שיתוף, יחד עם אפשרות לפרטיות מסוימת. ההצעה הראשונה מהווה המשך לשנת החכירה בתרע"ג, תוך כדי העמקת הנטיה להעביר את החווה והאינוונטאר שלה לידי החברים במשותף, במידת האפשר. רק האדמה תישאר בבעלות הקרן-הקיימת-לישראל שבהתאם לתקנותיה, אין באפשרותה למכור את קרקעותיה, שכן הן נחלתו של העם כולו. לראשונה הוצע לקבוצת פועלים לקחת על אחריותה משק לתקופה של עשר שנים. ההצעה מרחיקת הלכת, להעמיד לרשות החברים חלקות קטנות לעיבוד פרטי למשך חמישים שנה, מורה על המגמה ליישב את הקבוצה באופן קבוע במקום. אף התכנית להקצות שטחים לשם בניית בתים מורה על הכוונה לאפשר לאנשים להקים משפחות. בניגוד לדגניה, בה נתתם מדי שנה חווה למשך שנה, הוצע כאן להקים קבוצת-עבודה קבועה, בה תהיה לחברים מלבד רכוש משותף גם פרטיות מסוימת.

הצעתו השנייה של רופין היתה כי החברים יקבלו על אחריותם את המקום בהתאם לתנאי דגניה. דהיינו, החברים לא יחכרו את המקום, אלא יעבדוהו על אחריותם, יקבלו משכורת חודשית של פועל, ויתויבו לתת ל'משרד הארץ-ישראלי' מחצית מריווחיהם. ניכר שרופין הבין שאין לנהוג בכנרת וכדגניה איפה ואיפה, וכי יש להציע לקבוצת הפועלים השונות תנאים שווים. 'המשרד הארץ-ישראלי' הציע גם לרכוש עבור הקבוצה עדר, ואף למסור לה את נטיעת הפרדס. קיימת אפשרות למסור לחברים חלקות קטנות לשם עיבוד עצמי, אפשרות שלא היתה קיימת בדגניה. אף חוזה זה הוצע לעשר שנים. נראה שנחושה היתה כוונתו של 'המשרד הארץ-ישראלי' למצוא לכנרת פיתרון לתקופה ממושכת. רופין הכיר כנראה את נטיות אנשי הקבוצה ורצונם לחיות חיים פרטיים, ובהצעתו יש משום מחווה כלפיהם.

כמחווה זו לא היה לחברים סג'י. במכתבו של יפה ל'משרד הארץ-ישראלי' הוא כתב גלויות כי החברים מתנגדים להמשך קיומם כקבוצה.⁵³ נראה שזו גם היתה הסיבה המרכזית לעזיבת החברים.

50 הפועל הצעיר, ב' בחשוון תרע"ג; שם, ל' בתשרי תרע"ד; האחדות, ד' בחשוון תרע"ג; שם, ד' בחשוון תרע"ד.

51 פרוטוקול האספה, אצ"מ, 1-3, KKL3/101.

52 מכתבו של א' יפה מיום י"ט בתמוז תרע"ג, שם, שם.

53 המכתב מיום ב' באייר תרע"ג, שם, שם.

תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה

תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה

תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה

תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה
 תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה

תולדות חייו של אליעזר יפה בכתב-ידו, כפי שרשמן בשנת תרס"ה

לאור הדעה המקובלת בדבר נטיית לבם של בני העלייה השנייה להתיישבות שיתופית, ראוי להכיר בכך שלעומת מצדדי השיתוף, היו לו אף מתנגדים. עוד בארצות-הברית הגו אחדים מהם בצורת-התיישבות שונה. לויין כתב בזכרונותיו שעוד באמריקה חשב אליעזר יפה על תכנית חדשה להתיישבות, אך מחשבתו היתה אז בכחינת בוסר.⁵⁴ רק במשך שנות שהותו בארץ התגבשה אצלו תכנית מפורטת, והוא העלה אותה על הניר בחוברת 'ליסוד מושבי עובדים' שפורסמה בשנת תרע"ט. דב אפשטיין, מחברי הקבוצה, סיפר בזכרונותיו כי תחושה של ניסיון שאין להמשיכו ליוותה את החברים למן תחילת דרכם. אפשטיין ציין כי למרות שבין החברים לא היו סכסוכים, אלא להיפך, שררה רוח של אחווה וריעות, ההרגשה היתה כי לאופן-חיים זה, חיי קבוצה, אין עתיד, וכי יש לחפש דרך חדשה.⁵⁵ מן הפרוטוקול של אספת החברים עולה באופן גלוי ביותר התנגדותם של

54 מ' לויין, 'ראשית דרכו באמריקה ובארץ' (לעיל, הערה 15), עמ' 27.
 55 ד' אפשטיין, בתוך 'שרת וני' תמיר (עורכים), אנשי העלייה השנייה, פרקי זכרונות, א, תשל"א, עמ' 119.

תערוכה חקלאית

כנרת תרע"ב

תעודה של פרדנה I

אכר פטרל כנרת
בד נטק. גולדו זא. חמש מאצביק.

החשבוני:

[Handwritten signature]

א"ר וע' החשבוני:

[Handwritten signature]

ארבעה מאנשי 'האכר הצעיר' בכנרת

תעודת הצטיינות לחברי 'האכר הצעיר' שניתנה בתערוכה החקלאית בכנרת, תרע"ב

החברים לחיי שיחוף. הנימוקים היו שונים: חיי הקבוצה מונעים חיי משפחה; קשה ליצור מאנשים שונים חטיבה מגובשת אחת בעלת דעה אחת; לחיי הקבוצה אין תוכן פנימי ואין הם מספקים את חיי הפרט; יש בהם תועלת כשלב-מעבר לפני התיישבות של קבע, אך אין לראות בהם דרך-חיים. למעשה, נימוקים אלה היוו את תמצית הטיעונים שהעלה אליעזר יפה בחוברתו 'לייסוד מושבי עובדים', אשר סללה את הדרך לייסוד המושב.

כאלטרנטיבה לחיי קבוצה הציעו החברים ליצור צורת-התיישבות חדשה — מושב-עובדים. לא נשארו מיסמכים המתארים את ההצעה לפרטיה. בזכרונותיו כתב אלימלך לויין כי חברי 'האכר הצעיר' הציעו לשאת באחריות לכנרת כגוף מאורגן, אך למעשה תחולק האדמה בין החברים, וכל אחד יהיה חופשי בעיבוד חלקתו.⁵⁶ במכתביו של יפה ל'משרד הארץ-ישראלי' משנת תרע"ג כלל לא הוזכר רעיון זה, אך הוא הועלה בחוזרים ששלח באייר תרע"ד מטעם הסתדרות פועלי הגליל.⁵⁷ יפה דן בייסוד מושב-עובדים ומושבי-פועלים. במושב-עובדים יעמדו העובדים ברשות עצמם על אדמת הלאום. הם לא יודקו לעבודה אצל אחרים, ולא לעבודת אחרים אצלם. עיבוד אינטנסיבי

56 מ' לויין, 'ראשית דרכו באמריקה ובארץ' (לעיל, הערה 15), עמ' 25-27. ראה גם דבריו של יוסף שפירא בהקדמתו לכתבי אליעזר יפה, א, עמ' כט.

57 כתבי אליעזר יפה, א, עמ' 13-20.

התערוכה החקלאית בכנרת, תרע"ב

של הקרקע יהווה את הבסיס לקיומם. נראה שבשנת 1914 התגבשה תכנית לייסד מושב במתכונת זו בתל-עדשים. כמקביל לכך עסק יפה גם בתכנון מושבי-פועלים בפוריה וכנרת. בניגוד למושבי-עובדים, תוכנן כי הללו יתבססו על עבודת-חוץ, ולכל משפחה ייוחדו כחמישה דונאם בלבד לשם עיבוד עצמי.⁵⁸ יפה לא ראה בעובד כורג כמכונה, אלא פרט בעל-רצון ומאוויים משלו, אשר רוצה להיות אדון למשקו.⁵⁹ שמואל דיין, יוצא דגניה שהיה ממייסדי נהלל, העיד על מחשבתו המקורית של יפה: 'כמה עוז רוח דרוש לקום ולהגיד כאותה שעה: ישנה גם צורת התישבות אחרת, צורה הבנויה על האדם עצמו, על היחיד'.⁶⁰

'המשרד הארץ-ישראלי' נמנע אז מלנסות דרך חדשה נוספת לפתרון בעיית כנרת. המקום צבר הפסדים למכביר, והיתה התנגדות מוחלטת לערוך בו ניסיון חדש. הנטיה היתה לייסד משקים נוספים כדוגמת דגניה גושאת הרווחים.⁶¹ בניגוד להצהרתו של רופין, כי חידושה של ההסתדרות הציונית הוא במתן אוטונומיה למתיישבים,⁶² במקרה זה היתה עמדת 'המשרד הארץ-ישראלי' נוקשה, ויעקב טהון, סגנו של רופין, לא היה מוכן לדון בכך כלל. עמדתו הבלתי-פשרנית של 'המשרד הארץ-ישראלי' גם בנוגע לחובות הקבוצה, בגין הפסדיה ודמי החכירה, גרמה לחברים עוגמת-נפש רבה ביותר. 'בויכוחים אלה הגיעו הדברים לידי טרגדיה ממש: אילו חברים וחברות ישבו ועיניהם זלגו דמעות צער ועלבון; חברים אחרים חרקו שן ולא פצו פה...'⁶³ אנשי 'האכר הצעיר' עזבו.

לבקשת 'המשרד הארץ-ישראלי', נענתה קבוצת הפועלים שבראשה עמד בן-ציון ישראלי ואשר שהתה בכפר-אוריה, לבוא וליישב את כנרת. חברים אלה הקימו במקום את קבוצת כנרת שהיתה לביתם הקבוע.

סיכום

אחד היסודות רבי-העניין ביותר בחקר העלייה השנייה הוא ראיית תולדות ההתיישבות, ראשיתה והתהוותה תוך התנסויות וחיפושי דרך שונים. דווקא בשל העובדה שכל מה שהתרחש היה פרי-רוחם ומעשה-ידיהם של אנשים מעטים כל-כך, ההיסטוריה של תקופה זו היא כמעט סיפור אינטימי של חיי המעטים.

- 58 שם, חזור מס' 4 מאייר תרע"ד, עמ' 18. יפה דן במושבי-פועלים שיקום ככנרת ויתפתח למושבי-עובדים. ראה גם שם, עמ' 27.
- 59 'אורי, ליסודות השקפותיו ומקורות רעיונותיו', תלמים, לב (כסליו-טבת תש"ג), עמ' 21-22: 'רעיון המושב לא הופיע אצלו כשלילה לרעיונות ודרכים אחרות כי ביסודו של הרעיון הזה הונח חופש הפרט והאפשרות להגדרתו העצמית כרצונו החופשי...'
- 60 ש' דיין, 'לדמותו של אליעזר', תלמים, שם, עמ' 13.
- 61 עדות נוספת על הוויכוח בנידון, ראה: ב"צ ישראלי, כתבים, כנרת תשט"ז, עמ' 50: 'הנ"ל, לתולדות החצר', ספר העלייה השנייה (לעיל, הערה 36), עמ' 424.
- 62 א' רופין, ההתיישבות החקלאית תרס"ח-תרפ"ד, תל-אביב תרפ"ה, עמ' 8.
- 63 ש"ד יפה, 'קבוצת "האכר הצעיר"', ספר העלייה השנייה (לעיל, הערה 36), עמ' 434. החברים אמנם שילמו את חובם, וראה מכתב בנידון מ'המשרד הארץ-ישראלי' לדוד יפה והדסה לוי'ן מיום כ"ט באדר תרע"ד, אצ"מ, KKL3/102א.

האתגר הניצב בפנינו הינו היכולת לראות מעבר לכך את צמיחת הנדבכים ההיסטוריים. סיפור של קבוצת ה'אכר הצעיר', שלמעשה לא יצרה ייצורית יישובית בת קיימא, מגולל בתוכו כמה יסודות שהיתה להם השפעה ישירה, או עקיפה, על תולדות ההתיישבות בארץ. אופן עלייתם של האנשים, שהיה יוצא-דופן לחלוטין בתקופת העלייה השנייה, נכשל בכך שלא הפך מנוף לזרימת אחרים בעקבותיהם. ואולם הרעיון עצמו בדבר עלייה מאורגנת שהוכשרה עוד כגולה, זכה להמשך עשר שנים מאוחר יותר, למרות שאין למצוא קשר ישיר בין קבוצה זו לממשיכה.

לפועלה של הקבוצה בארץ-ישראל נודעו השפעות ישירות אחדות על תולדות ההתיישבות בה. הנסיון למודרניזאציה של החקלאות בארץ-ישראל זכה לתמיכה נלהבת ולממשיכים רבים. הדעה, שיש לראות את האשה כחלק אינטגרלי ושווה-ערך במשק האיכר, קיבלה חיזוק בעידודם של אליעזר יפה וחבריו. הרעיון, שהאיכר אחראי לכל תחומי משקו ושואף למשק מעורב, זכה לגיבוי וחקיקוי. אך מעל לכול, העזתם של קבוצת פועלים לתבוע צורה התיישבותית חדשה היתה נדבך ראשון ביצירת המושב. חוות הפועלים כנרת לא יצרה רק את התנאים שהולידו את דגניה, אלא בה צמח גם רעיון המושב. בניגוד לאופן יצירת הקיבוץ, שלגביו נשאלת השאלה האם קדם הרעיון למעשה או להיפך, ליצירת המושב ודאי שקדם הרעיון, שהחל לקרום עור, אך עדיין לא גידים, בכנרת.

